

Magdalena Karčiauskienė apie tarpukario Lietuvos didaktų įnašą į šalies pradinio ugdymo sistemą

Antanina Grabauskienė

Docentė socialinių mokslų (edukologijos) daktarė
Vilniaus pedagoginis universitetas
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
Tel. 2 75 08 25

Straipsnyje nagrinėjama vienos žymiausių Lietuvos švietimo istorijos ir pedagoginės minties tyrinėtojų prof. Magdalenos Karčiauskienės, švenčiančios 90 metų jubiliejų, pateikta tarpukario Lietuvos pradinio ugdymo didaktų koncepcija, kurios pagrindu buvo sėkmingai kuriama ir tobulinama to meto pradinio ugdymo sistema. Bandoma atskleisti tuos aspektus, kurie ypač aktualūs ir šių dienų Lietuvai, ir ne tik jai. Tokios tarpukario Lietuvos didaktų nagrinėtos problemos kaip teorinis praktinių veiksmų pagrįstumas, siekiamų ugdymo tikslų ir metodų sąveikos vienovė, istoriškumo ir šiuolaikiškumo sąsajos labai svarbios ir nūdienai, todėl gerų minčių apie tai profesorės darbuose rastų pradinio ugdymo turinio bei metodikų kūrėjai ir reformatoriai.

Pagrindiniai žodžiai: pradinis ugdymas, švietimo reforma, tarpukario Lietuvos didaktai, istoriškumas ir šiuolaikiškumas, ugdymo tikslai.

Įvadas

XX a. antroji pusė ir XXI a. pradžia išsiskiria ypač intensyvia mokslo ir technikos raida ir tolydžio gausėjančia informacija. Toji tendencija neaplenkė ir švietimo. Ugdymo procese taikomos naujausios technologijos, naujaisi mokslo pasiekimai, reikalaujama tobulinti jaunosios kartos ugdymo turinį ir organizavimą. Nenorėdami atsilikti nuo gyvenimo, dažnai net nebeatsisukame pažiūrėti, ar neišbarstėme, nepamiršome to, kas vertinga buvo sukurta mūsų pirmtakų, nesiskubiname surankioti tų išminties perlų, kuriuos dar galime rasti iškiliausių pedagoginės minties puoselėtojų lūpose ir darbuose. Tai ir paskatino patyrinėti savo buvusios dėstytojos ir kolegės profesorės

M. Karčiauskienės duotas ir dar vis duodamas pamokas, kaip atsirėmus į tvirtus praeities pamatus kurti šių dienų reikalavimus atitinkantį ugdymo modelį.

Profesorė visoje savo mokslinėje ir pedagoginėje veikloje ypatingą dėmesį skyrė pradiniam ugdymui kaip bendrojo lavinimo mokyklos pagrindui. Ypač svarbią vietą jos mokslinėje veikloje užima Lietuvos pradinio ugdymo ištakų tyrinėjimas ir tarpukario Lietuvos didaktų patirties panaudojimas kuriant po ilgų okupacijos metų laisvą Lietuvos pradinę mokyklą. Atkūrus nepriklausomybę ir perplėšus geležinę uždangą, skyrusią mus nuo Vakarų pasaulio, visi pradėjome veržtis į ten ir semtis patirties, reikalingos kuriant nepriklausomos

Lietuvos mokyklą. Deja, kažkodėl pamiršome ir nė kiek ne plonesnę uždangą, kuria okupacijos metais buvo uždengta tarpukario Lietuvos patirtis, taip reikalinga kuriamos tautinės mokyklos tęstinumui ir autentiškumui išlaikyti.

M. Karčiauskienė buvo ir tebėra iš tų mūsų šalies švietėjų, kuriems pedagogikos klasika – tai ne išmoktos frazės, o atspirties taškas kuriant ateities mokyklą. Matyt, J. A. Komenskio mintis apie būtinumą mokymo procese nuolat siekti, kad mokinių žinių, jų išminties medis būtų auginamas iš šaknų, o ne kabinant ant jo šakų svetimus lapus, ir paskatino ją priminti švietimo reformos veikėjams tas šaknis. Jau pirmaisiais nepriklausomybės metais, t. y. 1990-aisiais, pasirodė vertinga jos knyga „Pradinio ugdymo patirtis Lietuvoje (1918–1940)“. Ir ne tik šioje, bet ir kitose savo knygoje bei straipsniuose profesorė tiesiog išsakmiai mums teigė – mokykitės iš praeities kurdami ateitį. O ko mokytis, sužinosime tik išstudijavę jos darbus.

Tyrimo objektas. Tarpukario Lietuvos pradinio ugdymo didaktų palikimas M. Karčiauskienės mokslo darbuose.

Tyrimo tikslas. Remiantis profesorės pateiktais Lietuvos didaktų darbais ir jos mokslinėmis interpretacijomis, atkreipti pedagogų dėmesį į tuos pagrindinius postulatus, kurie tebėra aktualūs šiandien ir kurių nepaisymas trukdo pasiekti norimų ugdymo rezultatų.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė, pokalbiai-interviu.

Bendra pradinio ugdymo tarpukario Lietuvoje patirtis

Šioje straipsnio dalyje bus remiamasi įvade minėta profesorės knyga, išleista 1990 m., t. y. tada, kai dar svetimos šalies kariai te-

bemindė mūsų žemę. Tai dar kartą įrodo, kaip jai rūpėjo atkuriamos Lietuvos pradinė mokykla. Iš esmės visi profesorės ankstesni tyrinėjimai taip pat susiję su Lietuvos pradinio ugdymo raida. Jos habilitacinis darbas, apgintas Maskvoje 1985 m., irgi buvo iš Lietuvos pradinio ugdymo istorijos. Jame atskleista, kad XIX a. antroje pusėje per pradinį ugdymą buvo vykdomas ypač žiaurus puolimas prieš lietuvių kalbą ir kultūrą. Negaliu čia nepateikti autorės dedikacijos, kurią ji man užrašė dovanodama šios disertacijos autoreferatą. Manau, kad joje atsispindi ir profesorės atliktų darbų reziumė, ir viltis, ir priesakas ateinančioms kartoms. Ir pasakyta tai glaustai, bet giliai: „Lietuvos mokyklos kelias visada buvo vingiuotas, bet jį nepaklydo. Tikėkimės, kad ir ateityje jį tikro kelio nepames.“ Todėl ir jaučiu pareigą nors trumpai priminti ir atkreipti pedagoginės visuomenės dėmesį į tas jos pamokas, kurios padėtų mūsų pradinei mokyklai eiti tikru keliu.

Knygoje „Pradinio ugdymo patirtis Lietuvoje (1918–1940)“ pristatomi pagrindiniai tarpukario Lietuvos didaktai, kūrę Lietuvos pradinės mokyklos teoriją ir praktiką (M. Mačernis, P. Naujokaitis, J. Budzinskis). Tačiau labai daug šiandien aktualių minčių rasime 36 puslapių įvadiniam šios knygos straipsnyje, kuriame, be minėtųjų, išvardyti ir kiti pradinio ugdymo tarpukario Lietuvoje kūrėjai, jų diskusijos ieškant geriausių sprendimų. Jei į tai būtų laiku atsižvelgta kuriant šių dienų pradinio ugdymo sistemą, manau, būtų išvengta ne vienos klaidos, lydėjusios ir tebelydinčios šiandieninę pradinio ugdymo reformą.

Neseniai žvilgtelėjau į naujai pasirodžiusius integruotus vadovėlius pradinėms klasėms. Iš karto kilo tam tikrų abejonių dėl integravimo esmės suvokimo ir prakti-

nio interpretavimo. Įžvelgdama tam tikras sąsajas tarp kompleksinio ir integruoto mokymo, drįstu teigti, kad ne viena tarpukario Lietuvos pedagogų įžvalga būtų padėjusi sėkmingiau atlikti šią nelengvą naujo tipo vadovėlių kūrimo užduotį. Profesorė, analizuodama to meto ieškojimus, rašo: „[...] kai kurie pedagogai, pritardami naujų pedagoginių minčių įgyvendinimui mokykloje, kritiškai bandė pažvelgti tiek į kompleksinį mokymą, tiek į daiktų (aplinkos) pažinimą, krašto mokslą ir kt. Jie pasigedo svaresnio daiktų bei reiškinių priežastingumo, konstatavo logikos bei sistemos stoką“ (Karčiauskienė, 1990, p. 25). Kaip matome, pagrindinė profesorės mintis – turi būti kompleksinis kraštotyris mokymas ir mokomųjų dalykų nagrinėjimo logikos bei sistemos išlaikymas.

Atskirai reikėtų panagrinėti profesorės pristatomą J. Laužiko indėlį į tarpukario Lietuvos švietimo reformos rengimo teoriją ir praktiką. Prof. M. Karčiauskienė ypač pabrėžia jo teiginį, kad „mokykla – visuomeninės santvarkos, mokslo, ekonominių vertybių ir kultūros atspindys“ (Karčiauskienė, 2003, p. 18). Remdamasi J. Laužiko rašytiniu palikimu, ji formuluoja išvadą, kad „... jau mokykloje vaikas turi būti pratinamas įsijungti į visuomenę“ (ten pat). Jei tai būtų daroma šiandien, manau, sėkmingiau būtų sprendžiama, sakyčiau, viena aktualiausių šių dienų mūsų mokyklinio ugdymo problemų – vaiko teisių ir pareigų atotrūkis, kuris, man regis, atsirado dėl nepakankamo šių dienų mokyklų dėmesio dar J. Laužiko iškeltoms dorovinėms vertybėms.

Nuodugnai analizuodama įvairių autorių mintis, profesorė nuolat pabrėžia, kad jie, kurdami konkrečias pradinio ugdymo programas bei metodikas, ypač rėmėsi

1) bendraisiais teoriniais pedagogikos pagrindais ir 2) naujausiomis to meto pedagoginėmis srovėmis. Ir čia pat akcentuoja būtinumą geriau parengti mokytojus, kad, taikant kompleksinio ugdymo sistemą, nenukentėtų „žinios, bendrųjų gebėjimų bei įgūdžių formavimas (skaitymo, rašymo ir kt.)“ (ten pat, p. 36). Pabandyčiau trumpai išryškinti šių teiginių aktualumą šiandien.

Teorijos ir praktikos atotrūkis – ne nauja problema. Tačiau ji iki šiol dažniausiai sprendžiama siekiant suteikti pirmenybę praktikai. Anot šių dienų vokiečių pedagogo Rudolfo Lassahno, „šiandien, žvelgiant į ugdymo mokslo publikacijų gausą, galima labai greitai įsitikinti, kiek mažai dėmesio skiriama sisteminiam mąstymui“ (Lassahn, p. 9). Toliau autorius atkreipia dėmesį į gausybę projektų, metodų, praktinių patarimų atskirais ugdymo ar pamokos aspektais. Tačiau „tiek pavienio nagrinėjimo projektuose, tiek diferencijuojant, paprastai neieškoma sisteminio ryšio, gana dažnai paprasčiausiai laikomasi tik madingos tendencijos“ (ten pat, p. 9). Negaliu šiame kontekste neprisiminti prof. M. Karčiauskienės ištartos frazės diskutuojant apie moderniąją pedagogiką: „Modernus gali būti tik sijonas, o ne ugdymas.“ Ir iš tikrųjų modernus, anot R. Lassahno, madingas, ne vietoj pritaikytas metodas gali atnešti daugiau žalos nei naudos. O tam, kad modernūs, t. y. naujausi, mokymo metodai būtų tinkamai pritaikyti, reikia mokėti juos įvertinti ir pasirinkti.

Iš čia ir antrojo pagrindinio tarpukario Lietuvos pradinio ugdymo didaktikos kūrėjų postulato – rėmimosi to meto pedagoginėmis srovėmis – interpretacija. Būtina gerai išstudijuoti tai, kas siūloma nauja, pažinti šių dienų vaiką ir kritiškai perimti bei taikyti siūlomas naujoves. Šių dienų mo-

kytojai tiesiog užverčiami konkrečiais patarimais, naujų metodų siūlymais siekiant padaryti mokymo procesą kuo įdomesnį, dažnai pamirštant ugdymo tikslus. Netgi atvirai sakoma – svarbu procesas, o ne rezultatas. Jau minėtas vokiečių pedagogas R. Lassahnas apie tai rašo, kad neretai susiduriame su reiškiniu, kurį vaizdžiai būtų galima pavadinti „metodo perkėlimu“. Tai situacija, kai metodas pasidaro svarbesnis už siekiamą tikslą.

Visa ši painiava ir reikalauja ypatingą dėmesį skirti teoriniam pradinį klasių mokytojų, gebančių vertinti siūlomas naujoves, parengimui. XIX a. rusų pedagogikos klasikas K. Ušinskis, kurio pedagoginėmis idėjomis rėmėsi ir tarpukario Lietuvos pedagogai, vienareikšmiškai yra nurodęs, kad mokyklos neišgelbės nei geriausi vadovėliai, nei brangiausios priemonės bei įrengimai, jei mokykloje nebus tinkamai parengto mąstančio mokytojo.

Lietuvių kalba – centrinis pradinės mokyklos turinio dalykas

Matyt, ne atsitiktinai kitas fundamentalus profesorės veikalas – „Pradinio skaitymo patirtis Lietuvoje XX a.“, pasirodęs 1997 m. Analizuodama pirmuosius pradinio ugdymo sistemos formavimo žingsnius atkūrus Lietuvos valstybę, autorė pabrėžia, kad daugelis to meto metodininkų, ypač M. Vasiliauskas, gimtąją kalbą laikė centriniu pradinės mokyklos kurso dalyku. Ir čia pateikiamos jos nagrinėjamų autorių mintys apie tai, kad kalba yra daugiau nei mąstymo priemonė, tautos nuomonė, o priemonė tai nuomonei susidaryti. Todėl mokytis kalbėti – tai kartu ir pažinti pasaulį. Šių minčių patvirtinimą randame knygos prieduose, kuriuose pateikti tarpukario Lietuvos pedagogų metodiniai straipsniai.

Štai P. Papečkys rašo: „[...] aplinkos pažinimas nėra mokomasis dalykas, o tik metodas, tinkamas visiems mokomiesiems dalykams“ (Karčiauskienė, 1997, p. 142). Tai vėlgi aliuzija į integruotą pradinį ugdymą, kuris ypač pabrėžiamas šiandien. Tačiau šiandien mums kur kas aktualesni kiti kalbos mokymo aspektai, atskleidžiantys jos, kaip pagrindinio dalyko, esmę.

Plačiai aptariama M. Vasiliausko parengta lietuvių kalbos mokymo metodika. Nesigilindama į metodikos detales, nes tai nėra mano tyrimo tikslas, norėčiau atkreipti dėmesį į profesorės mintis apie tai, kodėl gimtoji kalba yra pagrindinis mokomasis dalykas pradinėse klasėse. Remdamasi metodikos autoriaus pateiktos medžiagos analize, profesorė reziūuoja: „Svarbiausias skaitymo mokymo uždavinys – išmokyti savarankiškai skaityti, pratinti naudotis knyga kaip priemone plėsti akiratį, lavinti mąstymą, kalbą, žmoniškumo ir estetinius jausmus. Todėl faktai turi būti vertingi tiek doroviškai, tiek estetiškai“ (Karčiauskienė, 1997, p. 43).

Šiandien šios tarpukario pedagogų mintys, taip glaustai ir aiškiai išsakytos šioje profesorės pateiktoje santraukoje, labai aktualios. Ypač norėtusi atkreipti dėmesį į auklėjamąją skaitymo paskirtį, nes šiandien mokykloje ima vyruoti vis labiau gyvenime įsitvirtinantis pragmatizmas. Be to, knygą vis dažniau nurungia naujosios technologijos, išstumdamos ją kaip informacijos šaltinį ir kartu skurdindamos mokinių kalbą ir keldamos pavojų raštingumui.

Kita svarbi profesorės mintis, einanti per visą knygą nagrinėjant tarpukario pedagogų palikimą, – tai pradinio skaitymo mokymo ryšys su vaiko išgyvenimais, gamta. Manau, tai ypač aktualu, kai, anot

vokiečių pedagogų (Schmitto, Kaspero ir kt.), šiandieninis vaikas vis labiau atitrūks-ta nuo realaus gyvenimo, pasinerdamas į virtualaus gyvenimo erdves, ir mokosi pažinti gyvenimą tarsi iš „antrųjų rankų“. Tiesa, šių dienų pradinio ugdymo didakti-kose gausu aktyvaus mokymo metodų. Tik apmaudu, kad tai neretai pateikiama kaip didžiausia naujovė, nors šiame straips-nyje pristatomos profesorės knygos įva-de pabrėžiama, kad jau XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje aktyvioji mokykla vis labiau įsigali ir orientuoja mokytoją į tai, kad mokymas skaityti būtų nukreiptas į vaiko „pojūčius, veiklą, kūrybą, jų povei-kį suvokimui įtvirtinti, skaitomam tekstui konkretizuoti, vaizduotei ir sugebėjimams ugdyti“ (Karčiauskienė, 1997, p. 8).

Taigi profesorės M. Karčiauskienės darbų apie Lietuvos pradinio ugdymo sis-temos kūrimo problemas, tarpukario Lie-tuvos pedagogų ieškojimus ir patirtį studi-javimas ir šiandien aktualus ne tik moky-tojams, bet ir ypač pradinio ugdymo kaitos strategams.

Susipažinus su prof. M. Karčiauskie-nės istorinėse studijose išdėstytomis min-timis ir palyginus jas su aktualiomis šių dienų pradinio ugdymo kaitos problemo-mis, būdingomis ir kitoms Europos šalims, matyti, kad aktyvaus mokymo idėja nėra nauja. Tai XIX a. pabaigos ir XX a. pra-džios pedagoginė kryptis, pagal kurią buvo

kuriama tarpukario Lietuvos pradinė mo-kykla. Ne nauji ir ieškojimai bei klaidos, kurie buvo būdingi to meto laikotarpiui ir kuriuos atskleidama profesorė tarsi įspėjo šiuolaikinės pradinio ugdymo sistemos kū-rėjus – perimkite gerą patirtį ir pritaiky-kite ją naujoje visuomenės terpėje. Todėl svarbiausios profesorės mintys apie tarpu-kario Lietuvos pedagogų indėlį į pradinio ugdymo sistemos kūrimą labai svarbios ir šių dienų Lietuvos pradinio ugdymo kūrė-jams bei jos kaitos strategams.

Išvados

1. Kuriant nauja, remtis tuo, kas buvo pasiekta, ir kūrybiškai pritaikyti naujomis sąlygomis, bet kritiškai įvertinant ir teoriškai pagrindžiant naujausius siūlymus.
2. Kompleksinio bei integruoto ugdy-mo įgyvendinimas neturi pažeisti dalyko logikos ir sistemos.
3. Mokymas glaudžiai sietinas su gy-venimu ugdant vaiko intelektines bei dorovines galias. O tai geriausia pasiekti suteikiant gimtajai kalbai pagrindinį koordinuojantį vaidme-nį.
4. Pradinio ugdymo sėkmę lemia ne tik geras jo modulis – bene svar-biausias veiksnys yra mokytojo kvalifikacija ir asmenybė.

LITERATŪRA

Karčiauskienė M. Pradinio skaitymo patirtis Lie-tuvoje XX a. Vilnius: Leidybos centras, 1997.

Karčiauskienė M. Profesorius Jonas Laužikas apie švietimo reformą, jos ištakas, paskirtį ir organi-zavimą // Pedagogika. 2003, 68.

Kinder heute – Herausforderung für die Schule:

Dokumentation des Bundesschulkongresses 1989 in Frankfurt am Main. Frankfurt am Main, 1995.

Lassahn R. Pedagogikos įvadas. Vilnius: Margi raštai, 1999.

Pradinio mokymo patirtis Lietuvoje (1918–1940) / sud. M. Karčiauskienė. Kaunas: Šviesa, 1990.

MAGDALENA KARČIAUSKIENĖ ABOUT THE CONTRIBUTION OF INTERWAR LITHUANIAN DIDACTS TO THE DEVELOPMENT OF PRIMARY EDUCATION SYSTEM IN OUR COUNTRY

Antanina Grabauskienė

S u m m a r y

The article discusses Prof. M. Karčiauskienė's, this year celebrating her 90th birthday, scientific production in which she analyzes at length the theory and methods of primary education, created by interwar Lithuanian didacts. Basically the article relies on her two essential books: "Primary Education Experience in Lithuania (1918–1940)" and "Experience of Primary Reading in 20th century Lithuania". Having properly analyzed those two works, it is possible to distinguish the following professor's ideas on the role of interwar Lithuanian educators to the development of Lithuanian primary education not only in interwar period but to present day as well:

- * in order to improve the system of primary education, it is necessary to rely on teaching classics and national history and traditions, resourcefully combining contemporary things with fundamental theoretical requirements.

- * integrating the contents of primary education into the teaching process it is necessary to make the native language the pivotal issue, through which not only the linguistic knowledge and skills are acquired, but also the linguistic culture is developed, the child gets a better chance to estimate the phenomena of the world that surrounds him, his ability to think and other moral values are enhanced.
- * the main assumption to implement the above mentioned expectations of primary education is the proper training of teachers, i.e. the development of their competence and responsibility.

Key words: primary education, education reform, Lithuanian specialists in didactics of the interwar period, historical and contemporary perspectives, aims of education.

Įteikta: 2009 08 10

Priimta: 2009 10 20